

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ**
ΓΙΑ ΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΛΥΚΕΙΟ

Α.Β. ΜΟΥΜΤΖΑΚΗ

Οι ασκήσεις, επειδή δε γίνεται διαχωρισμός τους σε τάξεις γυμνασίου ή λυκείου, είναι άνισες ως προς το θεματικό τους περιεχόμενο και ως προς τη συνθετικότητά τους. Ο καθηγητής οφείλει να κάνει τις επιλογές του κατά τάξη.

Α. Ασκήσεις σε ΛΕΞΕΙΣ

Β. Ασκήσεις σε ΦΡΑΣΕΙΣ

Γ. Ασκήσεις σε ΚΕΙΜΕΝΑ

Α. ΛΕΞΕΙΣ

1. Δίνεται ένα κείμενο που του λείπουν κάποιες λέξεις. Για κάθε κενό δίνονται 2-3 λέξεις με παρόμοια σημασία και καλείται ο μαθητής να επιλέξει την ακριβέστερη. Παράδειγμα:

Καλά καλά δεν ήταν ..... (πια, ακόμα, μόλις) οχτώ χρονών ο Θεόφιλος, όταν άρχισε να .....(διαβάζω, ξεφυλλίζω, παρακολουθώ) μόνος του όλες τις φυλλάδες που ..... (μένω, πέφτω, διαθέτω) στα χέρια του και να ..... (γεμίζω, συμπληρώνω, γράφω) τα μαθητικά του τετράδια με..... (τύπους, μορφές, σχέδια) και φιγούρες λογής λογής. Τ' άλλα παιδιά στο σχολείο τον .....(κακολογώ, βρίζω, πειράζω). Κατά βάθος .....(κατανοώ, νιώθω, υποψιάζομαι) πως δεν ήταν κομμένος στα δικά τους μέτρα κι αυτό τα..... (ενοχλώ, κουράζω, επιβαρύνω). Στο τέλος δεν .....(αργώ, καθυστερώ, βιάζομαι) να του βγάλουν και παρατσούκλι και να τον..... (ονομάζω, φωνάζω, προσφωνώ) "αχμάκη". Οδ. Ελύτης, Κ.Ν.Α.Β' (Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β' Γυμνασίου) 343.

Βλ. και Ν.Γ. (Νεοελληνική Γλώσσα για το Γυμνάσιο) τ. Β', 68 κ.α.

2. Να συμπληρωθεί ένα κείμενο που του λείπουν κάποιες λέξεις. Δε δίνεται καμιά λέξη:

Τα Απομνημονεύματα είναι ιστορική ..... ή έκθεση ..... που ο συγγραφέας τους τα έζησε ως αυτόπτης ..... η πήρε κι ο ίδιος ..... σ' αυτά. Είναι φανερό λοιπόν ότι τα ..... έχουν προσωπικό ..... και ..... δεν είναι ιστορία αλλά μόνον ..... πηγή, που βοηθάει στη ..... και την ..... των γεγονότων. Τη λογοτεχνία ..... τα απομνημονεύματα που είναι ..... με « ζωντανό αφηγηματικό ..... Από την ..... αυτή τα πιο ..... είναι τα απομνημονεύματα του Κολοκοτρώνη (σε ..... Γεωργίου Τερτσέτη), του Κασομούλη και ..... του Μακρυγιάννη. (Κ.Ν.Α. Γ' 93)

(Οι ΛΕΞΕΙΣ: διήγηση, γεγονότων, μάρτυρας, μέρος, απομνημονεύματα, χαρακτήρα, γι' αυτό, ιστορική, μελέτη, κατανόηση, ενδιαφέρουν, γραμμένα, τρόπο, άποψη, αξιόλογα, καταγραφή, προπαντός). Βλ. και Ν.Γ. τ. Β' 52 κ.α.

3. Δίνουμε φράσεις με υπογραμμισμένες κάποιες λέξεις που δεν κυριολεκτούν και ζητούμε να βρουν την κυριολεκτικότερη λέξη. Παραδείγματα:

α. Έκανε πολλά χρόνια στην Ευρώπη → Έμεινε πολλά χρόνια ...

β. Πήρε ένα σπίτι με δόσει ς → Αγόρασε ένα σπίτι ...

γ. Έκανε πολλά λεφτά → Κέρδισε πολλά χρήματα...

δ. Μ' αυτά τα έσοδα τακτοποιεί τις οικονομικές ανάγκες του. →... αντιμετωπίζει, ή ικανοποιεί ή καλύπτει τις οικονομικές ...

ε. Μας έδωσε μια καλή συμβουλή →... μια χρήσιμη ή σοφή συμβουλή (Βλ. και Ν. Γ. τ. Α' 120 κ.α.).

4. Μια παράγραφος να δοθεί με άλλες λέξεις -συνώνυμες ή όχι- χωρίς να αλλάξει το νόημα. (Μπορεί να προστεθούν, αν χρειάζεται, μερικές λέξεις):

Η εκδρομή στο γεφυράκι στάθηκε ολότελα ανούσια. Τη Φανή, που ίσαμε τότε έδινε τον τόνο στη συντροφιά με την κελαϊδιστή φλυαρία της, την είχε ξαφνικά κυριέψει μια μελαγχολία ανεξήγητη. Τραβήχτηκε λιγάκι απόμερα και κάθισε πάνω στο χαλασμένο παραπέτο του πέτρινου γεφυριού σωπαίνοντας (Άγγ. Τερζάκης, Κ.Ν.Λ. Α' Λυκείου 296)→ Η εκδρομή μας εκείνη τη μέρα στο πέτρινο γεφυράκι του χωριού μας δε μας έδωσε καμιά χαρά. Όλοι μας είχαμε βαρεθεί πολύ γρήγορα. Η Φανή, η ψυχή της συντροφιάς μας, που άλλοτε γελούσε και φλυαρούσε ασταμάτητα, αυτή τη φορά είχε μαζευτεί σε μιαν άκρη και δε μιλούσε καθόλου. Είχε απομακρυνθεί από τη συντροφιά μας και φαινόταν μελαγχολική, χωρίς κανείς από μας να μπορεί να εξηγήσει την αιτία αυτής της απροσδόκητης αλλαγής στη συμπεριφορά της.

5. Να ξαναγραφεί μια φράση με αλλαγή της χρονικής βαθμίδας :

Τότε πολύ λίγοι άνθρωποι γνώριζαν τι ήταν ακριβώς αυτό που θα τους ωφελούσε (παρελθόν) →(παρόν) Τώρα πολύ λίγοι άνθρωποι γνωρίζουν τι είναι ακριβώς αυτό που θα τους ωφελούσε (Δεν πρόκειται ασφαλώς για μια απλή γραμματική άσκηση).

6. α. Δίνονται σε μια στήλη ουσιαστικά και σε μια άλλη επίθετα και ζητούμε να συνδυαστεί το ουσιαστικό με το κατάλληλο επίθετο μέσα σε μια φράση:

άνθρωπος

δραστικός

φάρμακο

καταπληκτικός

θέληση

δραστήριος

δράση

ισχυρός

θέαμα

έντονος

Παράδειγμα:

(ισχυρή θέληση) Αυτός ο άνθρωπος ξεχώριζε απ' όλους για την ισχυρή του θέληση.
(δραστικό φάρμακο) Κάποιος γιατρός του έδωσε ένα πολύ δραστικό φάρμακο κτλ.

β. Οι στήλες μπορεί να είναι με ρήματα και αντικείμενα:

ικανοποιώ

ένα λάθος

αντιμετωπίζω

τη σκέψη μου

ολοκληρώνω

τις ανάγκες μου

επισημαίνω

τις δυσκολίες της ζωής

Όπως και στα προηγούμενα: Αφήστε με να ολοκληρώσω τη σκέψη μου κτλ.

γ. ή ουσιαστικά με προσδιοριστική γενική ουσιαστικού:

η λύση

του κινδύνου

η παράταση

μιας άσκησης

η απομάκρυνση

της προθεσμίας

ο κίνδυνος

μιας καταστροφής

Παράδειγμα: Δε θα δοθεί άλλη παράταση της προθεσμίας κτλ.

7. Να συμπληρωθούν οι φράσεις με τα κατάλληλα επιρρήματα από τη δεύτερη στήλη:

A	B
α. Ο νόμος αυτός θα <u>ισχύσει</u> ...	έντονα
β. Το θέμα το <u>συζητήσαμε</u> ...	δικαιολογημένα
γ. Είναι . . . <u>δύσκολο</u> να ανταποκριθεί στο έργο αυτό.	διεξοδικά
δ. Η συμπεριφορά του... <u>χαρκτηρίστηκε</u> άπρεπη.	εξαιρετικά
ε. Το σπίτι μας το <u>αγοράσαμε</u> πολύ ...	αναδρομικά
στ. Στις 12... χτύπησε την πόρτα. Ήταν πάντοτε συνεπέστατος στην ώρα του.	έκτακτα εκτάκτως
ζ. Στην εκδρομή <u>περάσαμε</u> ...	ακριβά
η. Σήμερα <u>συνεδρίασαν</u> ... Είχαν ένα επείγον θέμα.	ακριβώς
θ. Περνάμε <u>πολύ</u> ... στο χωριό.	άμεσα
ι. Θα <u>περάσω</u> το βράδυ ... από το σπίτι σας.	αμέσως
ια. Θα <u>επιστρέψω</u> ... Περιμένετε.	ευχάριστα
ιβ. Πρέπει να του τα <u>πείτε</u> ... Όχι να τα μαθαίνει από τρίτους.	ευχαρίστως

- ιγ. Διαμαρτυρηθήκαμε... στο διοικητή της περιοχής για την απλά
ταλαιπωρία μας. απλώς
- ιδ. Δεν είμαι αντίπαλος του,... δε συμφωνώ με την πρόταση του.
- ιε. Τα έλεγε ..., για να τα καταλάβουν όλοι.

8. Η προηγούμενη άσκηση μπορεί να γίνει με προτάσεις, και μάλιστα κάποτε όχι μόνο με μια πρόταση σε κάθε στήλη:

α. Ήταν φανερό ότι με τους τρόπους του ...	1. γιατί πίστευε ότι οι άνθρωποι είναι κατά βάθος καλοί»
β. Δεν κουραζόταν ποτέ να δουλεύει ...	2 .... ήθελε να κάνει εντύπωση .
γ. Χάριζε εύκολα την εμπιστοσύνη του στους ανθρώπους ...	3. γιατί πίστευε ότι η εργασία ήταν σκοπός της ζωής του.
δ. Κανείς δεν τον ακολούθησε ...	4. αν και ήταν ο μόνος που είχε το δικαίωμα με το μέρος του

9. Ζητούμε από τους μαθητές να πυκνώσουν το λόγο αντικαθιστώντας φράσεις με σύνθετες λέξεις:

α. Προτιμούσε, όπως και οι άλλοι πάρα πολύ πλούσιοι κάτοικοι του νησιού, τα είδη που έρχονταν από το εξωτερικό → Προτιμούσε, όπως και οι άλλοι ζάπλουτοι κάτοικοι του νησιού τα εισαγόμενα είδη.

β. Η εποχή που έρχεται ύστερα από έναν πόλεμο διαφέρει πολύ από την εποχή πριν απ' αυτόν → Η μεταπολεμική εποχή διαφέρει πολύ από την προπολεμική εποχή.

γ. Αυτός φαίνεται ότι μισούσε τους ανθρώπους → Αυτός φαίνεται ότι ήταν μισάνθρωπος.

δ. Αυτός που συνέταξε εκείνο το άρθρο μάλλον δεν ήξερε καλά ελληνικά → Ο συντάκτης εκείνου του άρθρου μάλλον δεν ήξερε καλά ελληνικά,

ε. Οι άνθρωποι που νοίκιασαν το διπλανό διαμερίσμα είναι Κινέζοι → Οι ενοικιαστές του διπλανού διαμερίσματος είναι Κινέζοι. (Βλ. και Ν.Γ. τ. Β' 20, 33 κ.α.)

10. Να δοθούν: α. τα αντίθετα ή β. τα συνώνυμα κάποιων λέξεων:

α. εφήμερος - αιώνιος	β. παρακαλώ - ικετεύω, εκλιπαρώ
εμπιστοσύνη - δυσπιστία	αποτέλεσμα - έκβαση, συνέπεια, καρπός (μτφ.)
πλειοψηφία - μειοψηφία	νομίζω - υποθέτω, πιστεύω
άφιξη - αναχώρηση	
αμφιβολία - βεβαιότητα	

(Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Λεξιλογικές Ασκήσεις και Ν.Γ. τ. Β' 35, 247 κ.α.).

11. Για μικρότερες και αδύνατες τάξεις: Κάθε μαθητής ή μια ομάδα μαθητές να συγκεντρώσουν πολλές λέξεις, ουσιαστικά, ρήματα, επίθετα κτλ., σπάνιες ή κοινές από ένα χώρο πραγμάτων, π.χ. θέατρο, διαφήμιση, βιβλιοθήκη, ταξίδια, διαστημικές έρευνες, οδικές ή αεροπορικές συγκοινωνίες κτλ. Παραδείγματα:

α. ΘΕΑΤΡΟ: υποδύομαι ή ερμηνεύω ένα ρόλο, παρασκήνια, φαντασμαγορικός κτλ.

β. ΔΙΑΣΤΗΜΑ: διαστημόπλοιο, εκτοξεύομαι, τηλεκατευθυνόμενος κτλ.

Με τις λέξεις να σχηματίζονται πάντοτε μεγαλύτερες ή μικρότερες προτάσεις.

Β' ΦΡΑΣΕΙΣ

1. Δίνεται η κύρια πρόταση και καλείται ο μαθητής να συμπληρώσει τη δευτερεύουσα. Παράδειγμα:

α. Δε δέχομαι την άποψή σου, αν και ...

β. Πρέπει να κάνουμε ό, τι μπορούμε, γιατί ...

2. Δίνεται η δευτερεύουσα και ζητούμε να συμπληρώσουν την κύρια πρόταση. Παράδειγμα:

α. Επειδή δε συμφωνώ με όσα λέτε, ...

β. Όταν πηγαίνω στο χωριό μου, ...

3. Δίνονται μερικές λέξεις και καλείται ο μαθητής να σχηματίσει φράσεις χρησιμοποιώντας αυτές τις λέξεις μαζί με άλλες, λ.χ. διαστημόπλοιο, μήνυμα, πλανήτη, χρυσός. Παράδειγμα:

Το διαστημόπλοιο μεταφέρει ένα μήνυμα των κατοίκων τού πλανήτη μας χαραγμένο σε μια χρυσή πλάκα.

4. Να αντικατασταθούν κάποια σύνολα λέξεων με άλλα (π.χ. ένα ΟΣ με ένα ΡΣ). Παράδειγμα:

α. Έφυγε με την ελπίδα μιας γρήγορης επιστροφής → Έφυγε με την ελπίδα ότι γρήγορα θα επιστρέψει (ή θα γυρίσει)

ΟΣ: Ονοματικό Σύνολο, ΡΣ: Ρηματικό Σύνολο, ΠΣ: Προθετικό Σύνολο.

β. Από την αρχή τον βασάνιζε ο φόβος της αποτυχίας → Από την αρχή βασανίζοταν (ή τον βασάνιζε) μήπως αποτύχει.

γ. Αύριο η υπογραφή της συμφωνίας για τα πετρέλαια (τίτλος εφημερίδας) → Αύριο υπογράφεται η συμφωνία για τα πετρέλαια.

δ. Λένε ότι θα δοθεί παράταση των εγγραφών στα σχολεία → Λένε ότι θα παραταθούν οι εγγραφές στα σχολεία. (Βλ. και Ν.Γ. τ. Β' 14-15 κ.α.).

Το αντίστροφο:

α. Δε σου κρύβω ότι συγκινήθηκα → Δε σου κρύβω τη συγκίνησή μου.

β. Πρόθυμα αναγνώρισε ότι έσφαλε → Πρόθυμα αναγνώρισε το σφάλμα του.

(Βλ. και Ν. Γ. τ. Β' 198-199).

Επίσης. Να αντικατασταθούν τα ΠΣ με προτάσεις:

α. Στο γυρισμό πέρασε να σε δούμε → Όταν γυρίσεις πέρασε να σε δούμε

β. Το έργο σταμάτησε από έλλειψη χρημάτων → Το έργο σταμάτησε γιατί δεν υπήρχαν (ή έλειψαν τα) χρήματα.

Αντίστροφη άσκηση:

α. Πέτυχε τελικά, γιατί είχε ισχυρή θέληση → Πέτυχε τελικά χάρη στην ισχυρή του θέληση.

β. Δουλεύει σκληρά για να επιτύχει στο σκοπό του → Δουλεύει σκληρά για την επιτυχία του σκοπού του.

5. Να μετατραπεί η παράταξη σε υπόταξη:

α. Ένα παμπάλαιο αυτοκίνητο παρουσιάστηκε στον πλειστηριασμό για πρώτη φορά. Το αυτοκίνητο αυτό είχε κατασκευαστεί στις αρχές του αιώνα μας. Το αυτοκίνητο αγοράστηκε από ένα μανιώδη και πλούσιο συλλέκτη σε μια υπερβολική τιμή → Ένα παμπάλαιο αυτοκίνητο που είχε κατασκευαστεί στις αρχές του αιώνα μας, μόλις παρουσιάστηκε στον πλειστηριασμό για πρώτη φορά, αγοράστηκε από ένα μανιώδη και πλούσιο συλλέκτη σε μια υπερβολική τιμή,

β. Το Εθνικό θέατρο γέμιζε κάθε βράδυ. Ήταν ένα αρκετά κομψό κτίριο του 19ου αιώνα → Το Εθνικό θέατρο, ένα αρκετά κομψό κτίριο του 19ου αιώνα, γέμιζε κάθε βράδυ.

Αντίστροφα: Να μετατραπεί η υπόταξη σε παράταξη:

α. Μόλις ο πρωταγωνιστής μπήκε στη σκηνή, άρχισαν παρατεταμένα χειροκροτήματα → Ο πρωταγωνιστής μπήκε στη σκηνή. Αμέσως άρχισαν παρατεταμένα χειροκροτήματα.

β. Επειδή δεν είναι εύκολο να τελειώσεις μόνος σου αυτό το έργο, θα σου δώσω έναν ικανότατο βοηθό → Δεν είναι εύκολο να τελειώσεις μόνος σου αυτό το έργο. Γι' αυτό θα σου δώσω έναν ικανότατο βοηθό.

γ. Αν και έκανες αρκετά λάθη, πρέπει να είσαι ικανοποιημένος από την απόδοση σου → Έκανες αρκετά λάθη. Πρέπει ωστόσο να είσαι ικανοποιημένος από την απόδοση σου. Ή: Έκανες αρκετά λάθη. Αλλά πρέπει να είσαι ικανοποιημένος από την απόδοση σου.

Το παρακάτω κείμενο να γραφεί χωρίς δευτερεύουσες προτάσεις. (Οι περίοδοι θα γίνουν περισσότερες):

Ήταν ένας λόφος άλικος από τις παπαρούνες, όπου ξεκουραζόταν ένα ρούσικο σύνταγμα, που τραβούσε κι αυτό για το μέτωπο. Εκεί μας σταματήσανε κι εμάς, γιατί είχε νερό μπόλικο και πρασινάδα. Αφού στήσαμε πυραμίδες τα όπλα, φάγαμε κοντά τους. Τότε μας σίμωσαν κάτι μεγαλόσωμα παλικάρια με τριανταφυλλιά μάγουλα που φορούσαν χοντρές μπότες και μπλούζες παιδιάτικες δίχως κουμπιά. Τα πηλίκιά τους είχαν κεραμίδι (:γείσο) στενούτσικο → Ήταν ένας λόφος άλικος από τις παπαρούνες. Ξεκουραζόταν ένα ρούσικο σύνταγμα. Τραβούσε κι αυτό για το μέτωπο. Εκεί μας σταματήσανε κι εμάς. Είχε νερό μπόλικο και πρασινάδα εκεί δίπλα. Στήσαμε πυραμίδες τα όπλα και φάγαμε κοντά τους. Μας σίμωσαν κάτι μεγαλόσωμα παλικάρια με τριανταφυλλιά μάγουλα, με χοντρές μπότες και μπλούζες παιδιάτικες χωρίς κουμπιά. Τα πηλίκιά τους είχαν κεραμίδι στενούτσικο. (Στρ. Μυριβήλης, Κ.Ν.Α. Α' Γυμν., σ. 83)

Να περιοριστούν, όσο είναι δυνατό, οι δευτερεύουσες προτάσεις:

α. Του είπα χωρίς ενδοιασμούς, γιατί πάντοτε με άκουγε, επειδή με θεωρούσε αληθινό φίλο του, ότι, αν είχε σκοπό να μείνει στη δουλειά, έπρεπε να αλλάξει τακτική → Πάντοτε με άκουγε, γιατί με θεωρούσε αληθινό φίλο του. Του είπα λοιπόν χωρίς ενδοιασμούς ότι, αν είχε σκοπό να μείνει στη δουλειά, έπρεπε να αλλάξει τακτική.

β. Του είπα ότι, αν είχε σκοπό να επιτύχει οπωσδήποτε, επειδή είναι γνωστές οι δυσκολίες γι' αυτήν την επιτυχία, αφού αντιμετωπίζει ισχυρούς ανταγωνιστές, πρέπει να εργάζεται σκληρότερα → Είναι γνωστές οι δυσκολίες γι' αυτήν την επιτυχία. Αντιμετωπίζει ισχυρούς ανταγωνιστές. Του είπα λοιπόν ότι, αν έχει σκοπό να επιτύχει οπωσδήποτε, πρέπει να εργάζεται σκληρότερα.

6. Να μετασχηματιστεί η φράση με αντικατάσταση των ιδιωτισμών ή των μεταφορικών λέξεων ή φράσεων με άλλες;

α. Είχε δεν είχε το κατάφερε κι αυτό. Και πού είσαι ακόμα! → Με κάθε τρόπο το κατάφερε κι αυτό. Και πόσα ακόμα θα καταφέρει! (Βλ. Ν.Γ. τ. Α' 156).

β. Όλο το χειμώνα το δάσος είναι βυθισμένο στη λευκή σιωπή του → Όλο το χειμώνα το δάσος είναι ήσυχο σκεπασμένο με χιόνια.

7. Ζητούμε να γράψουν οι μαθητές (κυρίως στις μικρές ή αδύνατες τάξεις) φράσεις, με δύο ή τρεις προτάσεις, που να αναφέρονται σε ένα θέμα (λ.χ. στο θέατρο, στην κίνηση του δρόμου, στα ταξίδια κτλ.) χωρίς υποχρεωτική σειρά, όπως θα απαιτούσαμε σε μια έκθεση. Μπορεί να δίνονται ή όχι μερικές λέξεις, τις οποίες πρέπει να χρησιμοποιήσουν υποχρεωτικά.

Μια παρόμοια άσκηση σε θέμα καθαρά περιγραφικό είναι να ζητούμε να φέρουν οι μαθητές στο νου τους κάποιες εικόνες (μια στάση λεωφορείου, μια ακρογιαλιά το

καλοκαίρι, ένα δάσος που καίγεται, ένα διάλειμμα στην αυλή του σχολείου κτλ.) και να γράψουν φράσεις που σχετίζονται μ' αυτές τις εικόνες.

8. Να βρουν οι μαθητές σ' ένα κείμενο ποιες είναι οι λέξεις ή οι φράσεις που συνδέουν τη μια περίοδο με την άλλη (οι μεταβατικές λέξεις) και ποιες είναι αυτές οι περίοδοι που συνδέονται: Παράδειγμα:

Αλλά δεν είναι σωστό ν' απαισιοδοξούμε. Ζωντανή ανάγκη μας επιβάλλει να θεωρήσουμε, παρά την απειλητική νέφωση των καιρών, τη Χιροσίμα αρχή μιας καλύτερης εποχής, όχι αρχή του τέλους. Ο άνθρωπος παλεύει με πολλά σκοτάδια μέσα του. Δεν πρέπει, ωστόσο, ν' αγνοεί και τη φωτεινή εστία, που αγρυπνεί σ' ένα απόμερο κατατόπι της μοναξιάς του, την εστία της ανθρωπιάς του. Εκεί υπάρχει ένα τρυφερό παιδί με αγύμναστα μάτια, που άρχεται να ζήσει όχι να πεθάνει. Που δεν ξέρει το κακό, που είναι διψασμένο για φως, που στρέφεται και μας κοιτάζει και κατέχει την περιέργεια και την απορία. Είναι ένα γλυκό παιδί- ένα ξημέρωμα, θα είναι μεγάλο κρίμα αυτό το παιδί να το ακρωτηριάσουμε, να το παραμορφώσουμε, να το σκοτώσουμε. (Ι.Μ, Παναγιωτόπουλος Κ.Ν.Α. Α' Λυκείου, σ. 4-17).

Επίσης: Να γράφουν, και στις μικρές και στις μεγάλες τάξεις, μικρές παραγράφους χρησιμοποιώντας τις πιο συνηθισμένες μεταβατικές λέξεις ή φράσεις, π.χ. δηλαδή, ωστόσο, έπειτα, επίσης, επομένως, έτσι, ακόμη, με τον τρόπο αυτό, αντίθετα όμως, επιπλέον όμως κτλ.

9. Σε φράσεις που δίνονται να βρουν πώς αλλάζει το νόημα με τη στίξη.

Παράδειγμα:

α. Πέταξαν τα ροδάκινα, που είχαν σαπίσει = όλα τα ροδάκινα είχαν σαπίσει (που = επειδή). Πέταξαν τα ροδάκινα που είχαν σαπίσει = είχαν σαπίσει μερικά ροδάκινα και αυτά πέταξαν,

β. Ο ληστής, που ήταν οπλισμένος, κατόρθωσε να διαφύγει = Ο ληστής ήταν οπλισμένος και κατόρθωσε να διαφύγει. Ο ληστής που ήταν οπλισμένος κατόρθωσε να διαφύγει: μπορεί να πάρει και την έννοια: ο ένας ληστής που ήταν οπλισμένος κατόρθωσε να διαφύγει.

γ. Με τα χρήματα που είχα αγόρασα βιβλία που με συγκινούν ιδιαίτερα = αγόρασα εκείνα τα βιβλία που με συγκινούν ιδιαίτερα. Με κόμμα μετά τη λέξη βιβλία = τα βιβλία γενικά με συγκινούν ιδιαίτερα. (Βλ. Ν.Γ. τ. Β' 261).

10. Να προστεθούν επίθετα ή άλλοι προσδιορισμοί σε φράσεις που δίνονται, ώστε η διατύπωση να γίνει ακριβέστερη ή παραστατικότερη χωρίς αλλαγή νοήματος:

α. Ένας νέος πλησίασε τον καπετάνιο. Το κοστούμι του ήταν μια αντίθεση ανάμεσα στις βράκες και τα φέσια, των ψαριανών θαλασσινών → Ένας νέος, ψηλός, μελαχρινός, πλησίασε τον καπετάνιο. Το ευρωπαϊκό κοστούμι του ήταν μια αντίθεση, μια ανορθογραφία ανάμεσα στις βράκες και τα κοντόφουντα φέσια των ψαριανών ... (Μ. Καραγάτσης).

II. Ανάλογη με την προηγούμενη, αλλά πιο εύκολη άσκηση, είναι και η εξής: Δίνουμε μια πρόταση στην πιο απλή μορφή της και ζητούμε να αναπτυχθεί με μερικές επιπλέον λέξεις. Παράδειγμα:

α. Χτύπησε το κουδούνι της εξώπορτας.

α1. Ξαφνικά χτύπησε δυνατά το κουδούνι της εξώπορτας του σπιτιού μας.

α2. Στις 12 τα μεσάνυχτα, και ενώ κανείς δεν το περίμενε, χτύπησε ξαφνικά το κουδούνι της εξώπορτας. Ήταν ο πατέρας που γύριζε από το ταξίδι του.

Γ' ΚΕΙΜΕΝΟ

1. Ζητούμε να γραφεί ένα κείμενο, με ορισμένο θέμα είτε κοινό για όλη την τάξη είτε με επιλογή του κάθε μαθητή, με περιορισμένο αριθμό λέξεων (π. χ. 70-100 λέξεις).

2. Δίνουμε μια πρόταση ή μια μικρή παράγραφο με 3-4 στίχους και ζητούμε να αναπτυχθεί με περισσότερες λεπτομέρειες (βλ. και Β II):

Ξεκινήσαμε χαράματα από τον οίκο των Δανηλαίων και κατεβήκαμε τα Καρούλια. Ωστόσο κατέβουμε ξημέρωσε. Ύστερα από αρκετή ώρα ήρθε το πλοίο και ακολουθήσαμε τη νοτιοδυτική ακτή του Άθω. Περάσαμε τη σκήτη της Αγίας Άννας και τραβήξαμε για τη μονή Διονυσίου → Ξεκινήσαμε, μόλις άρχισε να θαμποχαράζει, από τον οίκο των Δανηλαίων και πήραμε προσεκτικά τον κατήφορο των Καρουλιών. Ξανάκοψα ένα κλωνάρι από την ίδια φασκομηλιά, για να το φέρω μαζί μου στην Αθήνα. Ωστόσο κατέβουμε ξημέρωσε ολότελα. Περιμέναμε αρκετή ώρα το πλοιάριο στην προβλήτα συντροφιά με τρεις ερημίτες. Τέλος ήρθε και μας παρέλαβε. Περάσαμε τις απόκρημνες άκρες του Άθω και ακολουθήσαμε γιαλό γιαλό τη νοτιοδυτική του ακτή. Σε λίγο το τοπίο άρχισε πάλι να ημερώνει κάπως. Είδαμε απ' έξω το αμφιθεατρικό της σκήτης της Αγίας Άννας, υστέρα τη Νέα Σκήτη και τραβήξαμε για τη μονή Διονυσίου.

(Γ. Θεοτοκάς)

3. Μπορεί να γίνει το αντίστροφο: Να δοθεί ένα κείμενο από τα Κ.Ν.Λ. 15-20 στίχων και να ζητηθεί από τα παιδιά να το πυκνώσουν σε 4-5 στίχους. Έτσι ελέγχεται αν οι μαθητές κατάλαβαν τα νοηματικά κέντρα του κειμένου και τις λέξεις που κρατούν τις βασικότερες έννοιες. Γενικά η περίληψη είναι δύσκολη νοητική ενέργεια, γι' αυτό και έχει ιδιαίτερη σημασία για τη διδασκαλία. Παράδειγμα:

Το νησάκι είναι γυμνό και έρημο. Δεν έχει όνομα, κι οι ψαράδες που δουλεύουν σ' εκείνες τις θάλασσες το λένε έτσι απλά: "Το νησί". Δεν έχει μήτε ένα δέντρο, εξόν από θάμνους. Τρία μίλια μακριά τα βουνά της Λέσβου συνθέτουν μια ήμερη αρμονία από γραμμή, από κίνηση και χρώμα. Πλάι σ' αυτή τη σπατάλη το γυμνό νησί με την αυστηρή γραμμή του φαίνεται ακόμα πιο έρημο. Σαν να το είχε ξεχάσει ο Θεός, όταν έχτιζε τις στεριές κι έκανε τις θάλασσες στις επτά πρώτες ημέρες του κόσμου.

Μα από τούτη τη γυμνή λουριδα της γης μπορείς να δεις, το καλοκαίρι, τον ήλιο να πέφτει μέσα στο ατέλειωτο πέλαγο. Τότε τα χρώματα βάφουν τα νερά και ολοένα αλλάζουν, κάθε στιγμή, σαν να λιώνουν μες στ' αλαφρά κύματα. Όταν τα βράδια είναι πολύ καθαρά, μπορείς να ξεχωρίσεις τα βουνά του Άθω να βγαίνουν μέσα απ' το πέλαγο

και σιγά πάλι να σβήνουν μαζί με τη νύχτα που έρχεται. Αυτή την ώρα ο μπαρμπα-Δημήτρης, ο μοναδικός κάτοικος του έρημου νησιού, θα κάμει την τελευταία κίνηση που τον ενώνει με τους ανθρώπους και, με τη ζωή: θ' ανάψει το φως στο φάρο. (Ηλ. Βενέζης) → Το νησάκι που δεν έχει όνομα είναι γυμνό και έρημο. Πλάι σ' αυτό τα βουνά της Λέσβου έχουν κίνηση και χρώμα. Από εδώ όμως μπορείς να δεις την ομορφιά του ηλιοβασιλέματος και έπειτα τα βουνά του Άθω. Τα βράδια ο μπαρμπα-Δημήτρης, ο μοναδικός κάτοικος του νησιού, ανάβει το φάρο.

Με την πύκνωση ο μαθητής ωφελείται και για την αντίστροφη δουλειά στην οποία πρέπει να ασκηθεί: να γράψει ένα κείμενο με πειθαρχημένη ανάπτυξη των σκέψεων του. Γιατί βλέπει ποια λέξη ή φράση της περίληψης αναπτύχθηκε και πώς, π.χ. :

α. Ο μπαρμπα-Δημήτρης γίνεται: "ο μοναχικός κάτοικος του έρημου νησιού".

β. "από εδώ όμως μπορείς να δεις την ομορφιά του ηλιοβασιλέματος" γίνεται: "από τούτη τη γυμνή λουρίδα της γης μπορείς να δεις ... έως ... κύματα".

γ. "ανάβει το φάρο" γίνεται: "θα κάμει την τελευταία κίνηση που τον ενώνει με τους ανθρώπους και με τη ζωή: θ' ανάψει το φως στο φάρο".

4. Ένα κείμενο μπορεί να διασκευαστεί με πολλούς τρόπους:

α. Αν μεταβάλουμε την οπτική γωνία του χρόνου. Με τη μεταβολή δεν αλλάζουν μόνο λέξεις του τύπου π.χ. τώρα, τότε, σήμερα, χτες κτλ. αλλά και φράσεις (σκέψεις καταστάσεις, εικόνες κτλ.) που πρέπει να αλλάξουν καθώς δίνονται τα ίδια πράγματα σε άλλη χρονική στιγμή. Π.χ. πώς θα διηγόταν μια σημερινή ιστορία ύστερα από λίγα χρόνια κάποιος έχοντας στο νου του τις αλλαγές των προσώπων, των καταστάσεων και των συνθηκών που στο μεταξύ θα συνέβαιναν, των διαδόσεων και των φημών που ήταν φυσικό να αναπτυχθούν κτλ. (Βλ. και Ν.Γ. τ. Β' 279).

β. Αν το πρόσωπο που αφηγείται δει τα πράγματα από άλλη σκοπιά (με διάθεση επικριτική ή επαινετική, με διάθεση να δικαιολογήσει τα πάντα, με πιο φιλικά αισθήματα κτλ.).

γ. Αν μεταβάλουμε το περιεχόμενο από σοβαρό σε εύθυμο ή το αντίστροφο (π.χ. σ' ένα ευθυμογράφημα).

δ. Αν ζητήσουμε να δοθεί μια άλλη αρχή ή ένα άλλο τέλος σε μια δοσμένη διήγηση.

ε. Αν ένας διάλογος μετατραπεί σε διήγηση (βλ. και Ν. Γ. τ. Β' 69).

στ. Αν αντίστροφα μια διήγηση μετατραπεί σε διάλογο ή σε επιστολή ή σε είδηση μιας εφημερίδας.

ζ. Αν ο ευθύς λόγος τραπεί σε πλάγιο ή το αντίστροφο.

η. Αν η ίδια ιστορία δοθεί από ένα άλλο πρόσωπο της ιστορίας που διαφοροποιείται από το πρόσωπο που αρχικά διηγείται (είτε γιατί εκτιμά διαφορετικά τα πράγματα είτε γιατί κάποια πράγματα αγνοεί είτε γιατί σε άλλους σκοπούς αποβλέπει κτλ.).

θ. Αν την ίδια ιστορία την αφηγηθεί ένα μικρό παιδί ή ένας άνθρωπος προχωρημένης ηλικίας.

5. Μπορούμε να ζητούμε την ανάπτυξη του ίδιου πράγματος από δύο αντίθετες πλευρές. Παράδειγμα:

α. Μια εκδρομή: η μία πλευρά βρίσκει πόσο επιτυχημένη ήταν, ενώ η άλλη τονίζει κυρίως τα μειονεκτήματά της.

β. Η σημασία της ανάπτυξης του τουρισμού για τον τόπο μας: να επισημανθούν κυρίως τα πλεονεκτήματά της, και αντίθετα: μόνο, ή κυρίως, τα μειονεκτήματά που σήμερα προκαλεί.

6. Ως θέματα εκθέσεων μπορούμε να δίνουμε επίσης:

α. Να πάρουν μια συνέντευξη, φανταστική ή πραγματική, από κάποιο πρόσωπο (π.χ. φανταστική: τι θα έλεγε ο Κρίτων ή οι μαθητές του Σωκράτη για το δάσκαλο τους στη φυλακή, τι θα έλεγε σε μια δημοσιογραφική συνέντευξη ένας ήρωας κάποιου λογοτεχνικού κειμένου που συγκίνησε τους μαθητές, σ' ένα αυτοκινητιστικό ατύχημα ή σ' ένα επεισόδιο της λαϊκής αγοράς τι θα έλεγαν κάποιοι αυτόπτες μάρτυρες κτλ., πραγματική: ένας, παππούς ή μια γιαγιά αφηγούνται κάτι από την πατρίδα τους, ένας παλιός τεχνίτης μιλά για την τέχνη του άλλοτε και τώρα κτλ.).

β. Να γράψουν μίαν ανταπόκριση (ρεπορτάζ) για ένα πραγματικό ή φανταστικό γεγονός (π.χ. από την ιστορία, από τα κείμενα των Αρχαίων ή των Νέων Ελληνικών, από μια πραγματική συγκέντρωση μαθητών του γυμνασίου ή του λυκείου, ή συγκέντρωση πολιτών κτλ.).

γ. Να διατυπώσουν τη γνώμη τους για ένα επίκαιρο γεγονός ή πρόβλημα της περιοχής τους με τεκμηρίωση (τι ακριβώς συμβαίνει, ποια μειονεκτήματα υπάρχουν, ποιες είναι οι αιτίες, τι πρέπει να γίνει και πώς κτλ., π.χ. η ίδρυση ενός κέντρου για τους νέους τις ελεύθερες ώρες τους, η ίδρυση μιας μαθητικής βιβλιοθήκης και η λειτουργία της, ενός γυμναστηρίου κτλ.).

δ. Να δίνονται 2-3 κείμενα με το ίδιο ή παρόμοιο θέμα (από τα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, από την Ιστορία, από άλλα δημοσιεύματα που επιλέγει ο καθηγητής κτλ.) και να ζητείται να γράψουν οι μαθητές κάτι με κάποια σύνθεση των κειμένων που δίνονται.

7. Για προφορική ανάπτυξη σκέψεων μπορούμε να καθορίζουμε το θέμα μιας συζήτησης και να γίνεται η συζήτηση με αρκετούς και συγκεκριμένους εισηγητές. Κάθε εισηγητής θα αναλαμβάνει πριν από λίγες μέρες μια πλευρά του θέματος και θα παρουσιάζει στη συζήτηση μια εισήγηση 1-2 λεπτών. Οι μαθητές έτσι θα είναι προετοιμασμένοι από πριν και θα έχουν τις σκέψεις τους γραμμένες. Οι άλλοι θα μπορούν να παρεμβαίνουν με σύντομες ερωτήσεις ή και απόψεις.

Επίσης να ζητηθεί από όλους τους μαθητές να κρατούν σημειώσεις και την επομένη να γράψουν όλοι μια έκθεση με θέμα τη συζήτηση (σαν ένα πρακτικό της συζήτησης ή γνώμες τους για τη συζήτηση ή και τα δυο ή ό,τι άλλο σχετικό).

8. Κάποτε μπορούμε να ζητούμε να αναπτύξουν οι μαθητές μόνο ένα μέρος μιας έκθεσης, π.χ. την εισαγωγή σε κάποιο ορισμένο θέμα ή τον επίλογο μιας έκθεσης ή την ανάπτυξη μιας ιδέας ή μιας σκηνής κτλ.

9. Στις μικρές τάξεις δίνουμε μεικτά θέματα: θέματα για συζήτηση και έκθεση μαζί. Παράδειγμα: Συζητήστε για μια εκδρομή της τάξης που εσείς οι ίδιοι θα οργανώσετε. Να υποβάλει κάθε ομάδα ένα σχέδιο εκδρομής με τους σκοπούς, τους χώρους, τις προετοιμασίες κτλ. Να γράφουν με λεπτομέρειες τα επιχειρήματα με τα οποία προσπαθεί κάθε ομάδα να πείσει τους άλλους μαθητές για την επιλογή του τόπου, του χρόνου κτλ.

Έτσι οι μαθητές καλλιεργούν συγχρόνως και τον προφορικό και το γραπτό λόγο. Οι νεότεροι γλωσσολόγοι θεωρούν πρωταρχικό το ρόλο του προφορικού λόγου. Κι αυτό έχει σημασία για τον Έλληνα Εκπαιδευτικό που είναι προσηλωμένος στο γραπτό κυρίως λόγο.

10. Δίνουμε χωρίς λογική σειρά 4-5 μικρές παραγράφους, τις οποίες ζητούμε να βάλουν σε μια λογική σειρά, ώστε να σχηματιστεί ένα λογικό κείμενο. (Παίρνουμε ένα κείμενο χωρισμένο σε παραγράφους και ανακατεύουμε τη σειρά των παραγράφων). Επίσης: μπορεί να δώσουμε ένα κείμενο συνεχές και να ζητήσουμε να χωριστεί σε παραγράφους (βλ. και Ν.Γ. τ. Α' 65 κ.ε.).

11. Από ένα κείμενο που εμείς κατασκευάζουμε, ζητούμε να βρεθούν οι προτάσεις που είναι άσχετες με το θέμα ή δε βρίσκονται στη σωστή θέση κτλ.

12. Αρχίζουμε την ανάπτυξη ενός θέματος και ζητούμε να συνεχίσουν οι μαθητές (βλ. και Ν.Γ. τ. Β' 81 κ.α.).

13. Δίνουμε δύο κείμενα με το ίδιο περιεχόμενο, ενός μαθητή (ή το κατασκευάζουμε εμείς) και ενός δόκιμου συγγραφέα και ζητούμε να εντοπίσουν οι μαθητές τις διαφορές και την υπεροχή του καλύτερου κειμένου (χρήση επιθέτων, ακριβέστερη παρατήρηση των πραγμάτων, ανάλυση κάποιων λέξεων ή φράσεων, ανακάλυψη και καταγραφή των σχέσεων ανάμεσα στα πράγματα κτλ). (Βλ. και Γ2 και Γ3).

Πάντοτε, όπως σε κάθε περίπτωση, πρώτα δείχνουμε εμείς σε συγκεκριμένο κείμενο αυτά που τους ζητάμε.

14. Ζητούμε να γράψουν οι μαθητές μια τηλεφωνική συνδιάλεξη ανάμεσα σε δυο πρόσωπα. Δίνονται τα λόγια του ενός μόνο προσώπου. Παράδειγμα:

- Ορίστε, παρακαλώ.
- ...
- Ε, αυτό ήταν μια έκπληξη.
- ...
- Καλά τώρα. Έναν ολόκληρο χρόνο σε είχαμε χάσει.
- ...
- Το ξέρω. Πες μου τα σχέδια σου.
- ...
- Πολύ ωραία. Μακάρι να έλεγα κι εγώ τα ίδια.
- ...

- Ναι, είναι κι αυτό κάτι.
- ...
- Όποια ώρα θέλεις. Θα χαρώ πολύ.
- ...
- Γεια χαρά.

Να συμπληρώσεις τα λόγια του δεύτερου συνομιλητή, όπως εσύ νομίζεις.

---

* Πολλά από τα παραδείγματα των ασκήσεων υπάρχουν και στο βιβλίο "Νεοελληνική Γλώσσα για το Γυμνάσιο". Έτσι αυτές οι ασκήσεις διατηρούν μεγαλύτερη χρησιμότητα για τις τάξεις του Λυκείου.

δημοσίευση στο περιοδικό Θέματα τ. 1/1985, πολυγραφημένη έκδοση για τους φιλόλογους Γυμνασίων και Λυκείων του ν. Δράμας, που έβγαινε με φροντίδα του Α. Β. Μουμτζάκη. Γραφείο Σχολικού Συμβούλου Φιλολόγων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Δράμας.